

BUYUK GEOGRAFIK KASHFIYOTLAR DAVRI

Habibullayeva Mohinur Hayrullo qizi

Kimyo xalqaro universiteti tarix fakulteti

tarix yoʻnalishi HSTE_25UA guruh talabasi

Tel:+998773112208

Annotatsiya

Ushbu maqolada Buyuk geografik kashfiyotlar davri va uning jahon tarixidagi oʻrni haqida maʼlumot beriladi. XV–XVII asrlarda Yevropa davlatlari tomonidan yangi dengiz yoʻllari, qitʼalar va hududlarni kashf etish jarayoni tarixda Buyuk geografik kashfiyotlar davri deb ataladi. Bu davr insoniyat tarixida muhim burilish davrlaridan biri hisoblanadi, chunki aynan shu davrda dunyo xaritasi sezilarli darajada kengaydi.

Maqolada ushbu davrning yuzaga kelish sabablari, jumladan savdo yoʻllariga boʻlgan ehtiyoj, boylik va resurslarni izlash, dengizchilik va navigatsiya sohasining rivojlanishi kabi omillar haqida soʻz yuritiladi. Shuningdek, bu davrda amalga oshirilgan muhim sayohatlar va kashfiyotlar haqida ham maʼlumot beriladi. Xususan, Xristofor Kolumbning Amerika qitʼasiga yetib borishi, Vasko da Gamaning Hindistonga dengiz yoʻlini topishi hamda Ferdinand Magellan ekspeditsiyasining dunyoni birinchi marta aylanib chiqishi kabi tarixiy voqealar muhim oʻrin tutadi.

Bundan tashqari, Buyuk geografik kashfiyotlarning iqtisodiy, siyosiy va madaniy oqibatlari ham tahlil qilinadi. Yangi hududlarning ochilishi, xalqaro savdoning rivojlanishi, turli xalqlar oʻrtasida aloqalarning kuchayishi va yangi mustamlaka hududlarning paydo boʻlishi ushbu davrning asosiy natijalaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolaning maqsadi Buyuk geografik kashfiyotlar davrining mohiyatini, uning sabablari va tarixiy ahamiyatini oddiy va tushunarli tarzda yoritib berishdan iborat.

Kalit soʻzlar: Buyuk geografik kashfiyotlar, geografik kashfiyotlar, dengiz sayohatlari, yangi qitʼalar, savdo yoʻllari, dengizchilik, navigatsiya, mustamlakachilik, jahon savdosi, Xristofor Kolumb, Vasko da Gama,

Ferdinand Magellan, XV–XVII asrlar, kashfiyotlar davri, jahon tarixidagi o‘zgarishlar.

XV–XVII asrlarda Yevropa davlatlari tomonidan amalga oshirilgan buyuk geografik kashfiyotlar tasodifan yuzaga kelmagan. Bu jarayon bir qator iqtisodiy, siyosiy va ilmiy omillar ta’sirida vujudga kelgan. Eng muhim sabab – yangi savdo yo‘llarini topish zarurati edi. O‘rta asrlarda Yevropa davlatlari Hindiston, Xitoy va Sharq mamlakatlari bilan savdo qilgan. Bu hududlardan ziravorlar, ipak, qimmatbaho toshlar va boshqa mahsulotlar olib kelingan. Ammo quruqlikdagi savdo yo‘llari ko‘pincha xavfli va qimmat bo‘lgan. Shuning uchun dengiz orqali yangi yo‘llarni topish zarurati tug‘ildi.

Yana bir sabab – Yevropa davlatlarining boyluk va resurslarga bo‘lgan ehtiyoji edi. Davlatlar oltin, kumush va boshqa qimmatbaho boyliklarni topishga harakat qilgan. Shu sababli dengizchilar yangi hududlarni izlashga kirishdilar. Masalan, Xristofor Kolumb Hindistonga dengiz yo‘lini topish maqsadida g‘arbga qarab suzgan, ammo natijada Amerika qit’asiga yetib borgan.

Shuningdek, fan va texnika rivojlanishi ham muhim rol o‘ynagan. XV asrga kelib dengizchilik sohasida yangi asboblardan paydo bo‘ldi. Kompas, astrolab kabi navigatsiya asboblari dengizchilarga yo‘l topishda yordam berdi. Kemalar ham ancha mustahkam va uzoq masofalarga suzishga mos holda qurila boshladi.

Yevropa davlatlari o‘rtasidagi raqobat ham kashfiyotlarga turtki bo‘ldi. Har bir davlat yangi yerlarni egallash va savdoda ustun bo‘lishni istagan. Ayniqsa Portugaliya va Ispaniya davlatlari dengiz sayohatlarini faol qo‘llab-quvvatlagan.

Masalan, portugaliyalik sayyoh Vasko da Gama 1498-yilda Afrikani aylanib o‘tib Hindistonga dengiz yo‘lini topgan. Bu voqea jahon savdosida juda muhim o‘zgarishlarga sabab bo‘lgan.

Buyuk geografik kashfiyotlar boshlangandan keyin bu jarayon tez sur’atlarda davom etdi. Yangi hududlarni topish va savdo yo‘llarini kengaytirish davlatlar uchun juda foydali bo‘lib chiqdi. Shu sababli boshqa sayyohlar ham uzoq dengiz sayohatlariga chiqishni boshladilar. Bu davrda ko‘plab mashhur ekspeditsiyalar amalga oshirildi. Ulardan biri

Ferdinand Magellan boshchiligidagi sayohat edi. 1519–1522-yillarda uning ekspeditsiyasi tarixda birinchi marta Yer sharini aylanib chiqdi. Bu sayohat Yerning dumaloq ekanligini amaliy jihatdan isbotlab berdi.

Yangi qit’alar ochilgach, Yevropa davlatlari u yerda o‘z mustamlakalarini tashkil eta boshladi. Amerika qit’asiga ko‘plab ekspeditsiyalar yuborildi. Bu hududlarda yangi shaharlar barpo qilindi va savdo yo‘llari kengaydi.

Masalan, Amerika qit’asiga kashfiyotlardan keyin Yevropadan ko‘plab odamlar ko‘chib bordi. Ular yangi yerlarni o‘zlashtirib, qishloq xo‘jaligi va savdoni rivojlantirdilar. Natijada jahon iqtisodiy aloqalari yanada kengayib bordi.

Bu davrda dengiz savdosi juda rivojlandi. Atlantika okeani orqali savdo yo‘llari ochildi va Yevropa, Afrika hamda Amerika o‘rtasida yangi iqtisodiy tizim shakllandi.

Buyuk geografik kashfiyotlar jahon tarixiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Eng muhim oqibatlardan biri – dunyo xaritasining kengayishi bo‘ldi. Avval noma’lum bo‘lgan hududlar o‘rganildi va yangi qit’alar haqida aniq ma’lumotlar paydo bo‘ldi. Ikkinchi muhim natija – jahon savdosining rivojlanishi edi. Yangi savdo yo‘llari ochilishi natijasida Yevropa davlatlari boshqa qit’alar bilan faol savdo qila boshladi. Ziravorlar, qimmatbaho metallar va yangi mahsulotlar Yevropaga olib kelindi.

Shuningdek, kashfiyotlar natijasida Yevropa davlatlari kuchayib bordi. Ispaniya, Portugaliya, Angliya va Fransiya kabi davlatlar yangi hududlarni egallab, mustamlaka imperiyalarini yaratdi. Bu esa dunyo siyosatiga katta ta’sir ko‘rsatdi.

Madaniy almashinuv ham kuchaydi. Turli xalqlar o‘rtasida til, madaniyat, oziq-ovqat va boshqa ko‘plab an’analar almashdi. Masalan, Amerika qit’asidan kartoshka, pomidor va makkajo‘xori kabi mahsulotlar Yevropaga olib kelingan.

Ammo bu jarayonning salbiy tomonlari ham bo‘lgan. Mustamlakachilik natijasida mahalliy xalqlar ko‘plab qiyinchiliklarga duch kelgan. Ularning yerlarini egallash, majburiy mehnat va kasalliklar ko‘plab aholi hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatgan. Umuman olganda, Buyuk geografik kashfiyotlar davri insoniyat tarixida muhim o‘rin egallaydi. Bu

davr yangi hududlarning ochilishi, savdoning rivojlanishi va dunyo xalqlari o'rtasidagi aloqalarning kengayishiga sabab bo'lgan.

Yuqorida ko'rib chiqilganidek, Buyuk geografik kashfiyotlar davri jahon tarixida juda muhim o'rin egallaydi. XV–XVII asrlarda Yevropa davlatlari tomonidan amalga oshirilgan dengiz sayohatlari natijasida dunyo xaritasi ancha kengaydi va ilgari noma'lum bo'lgan hududlar kashf etildi. Bu jarayon insoniyat tarixining keyingi rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Buyuk geografik kashfiyotlarning asosiy sabablari savdo yo'llarini izlash, boylik va resurslarga ehtiyoj hamda dengizchilik va navigatsiya sohasining rivojlanishi bilan bog'liq edi. Yevropa davlatlari Sharq mamlakatlari bilan savdo qilish uchun yangi va qulay dengiz yo'llarini topishga intilgan. Shu jarayonda ko'plab sayyohlar uzoq dengiz sayohatlariga chiqib, yangi hududlarni o'rganishga muvaffaq bo'lgan.

Masalan, Xristofor Kolumbning sayohati natijasida Amerika qit'asi kashf etildi. Shuningdek, Vasko da Gama Hindistonga dengiz yo'lini topib, Yevropa va Osiyo o'rtasidagi savdo aloqalarining rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Bundan tashqari, Ferdinand Magellan ekspeditsiyasi Yer sharini birinchi marta aylanib chiqib, geografiya fanining rivojlanishiga muhim ta'sir ko'rsatdi.

Buyuk geografik kashfiyotlar natijasida xalqaro savdo kengaydi, yangi hududlar o'zlashtirildi va davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy hamda siyosiy aloqalar kuchaydi. Yevropa davlatlari yangi yerlarni egallab, mustamlaka imperiyalarini barpo qildi. Bu esa jahon siyosiy tizimida katta o'zgarishlarga olib keldi.

Shu bilan birga, bu davr madaniy almashinuvning kuchayishiga ham sabab bo'ldi. Turli xalqlar o'rtasida yangi mahsulotlar, urf-odatlar va bilimlar tarqaldi. Masalan, Amerika qit'asidan kartoshka, pomidor va makkajo'xori kabi mahsulotlar Yevropaga olib kelingan va keyinchalik butun dunyoga tarqalgan.

Umuman olganda, Buyuk geografik kashfiyotlar davri jahon tarixida muhim burilish davri hisoblanadi. Bu davr natijasida dunyo xalqlari o'rtasidagi aloqalar kengayib, savdo

va madaniyat rivojlandi. Shu sababli bu davr insoniyat tarixining eng muhim bosqichlaridan biri sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Kitoblar:

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. Jahon tarixi. Toshkent, 2020.

А.Н. Сорокин. Jahon sivilizatsiyasi tarixi. Moskva, 2018. Ж. Брисбен. Географик кашfiyotlar tarixi. Moskva, 2016.

К. Дарран. Dunyo kashfiyotlari va dengiz sayohatlari. London, 2017.

П. Кларк. Jahon tarixida yangi hududlarning ochilishi. Nyu-York, 2015.

Fernandez-Armesto. Yo‘llarni ochuvchilar: 1415–1800 yillarda kashfiyotlar davri. London, 2006.

J. H. Parry. Qayta kashfiyotlar davri: 1450–1650 yillarda ochilish va joylashish. Berkeley, 1981.

R. A. Skelton. Erta zamonaviy dunyoda kashfiyotlar va tadqiqotlar. Nyu-York, 1994.

D. Buisseret. Xaritani egallash: Geografik bilim va kashfiyotlar davri. Chikago, 2003.

A. Morison. Yevropa va keng dunyo, 1450–1650 yillar. London, 1985.